

Dookoła Twierdzy Zamość

z Nordic Walking

Trasa zachodnia (ok. 3 godz.)

Rezerwacja zwiedzania 1 dzień wcześniej!

- spotkanie z licencjonowanym przewodnikiem - instruktorem Nordic Walking przy klombie na Rynku Wielkim w Zamościu; instruktaż Nordic Walking;
- przejście na tereny poforteczne na południowym przedpolu **Twierdzy Zamość**;

- spacer z Nordic Walking połączony ze zwiedzaniem

Fortyfikacji Twierdzy Zamość na trasie:

Furta Wodna - poterna - murowane przejście podziemne łączące wewnątrz fortyfikacji z przedpołem ułatwiające łączność z urządzeniami obronnymi i hydrotechnicznymi zlokalizowanymi na przedpolu.

Bastion II - zbudowany przed 1605 r. wg planu Bernardo Morando, uzupełniony o **kazamaty** barkowe i związane z nimi poterny przez Andrea dell'Aqua (1618-23). Posiada formę spłaszczoną, zwaną „**piatta forma**”. W l. 2009-14* częściowo zrekonstruowany razem z dwiema kazamatami i łączącą je poterną.

Rotunda - budowla forteczna na planie koła wzniesiona w l. 1825-1831. Wybudowano ją na wyspie otoczonej przez bagna i rozlewiska położonej 500 m od murów Twierdzy w miejscu, w którym już w XVIII w. istniał szaniec broniący Zamościa od południa. Zewnętrzna średnica koła, na planie którego wybudowano Rotundę ma 54 m, natomiast średnica wewnętrznej dziedzińca - 34 m. Wysokość zewnętrznych ścian budowli sięgała 10 m. Wokół dziedzińca było 20 radialnie usytuowanych cel ze strzelnicami, otwartych arkadowo od strony dziedzińca. Łączność z miastem zapewniała droga, zabezpieczona wałami i fosą. Po likwidacji Twierdzy w 1866 r. zamurowano wewnętrzne arkady, a gmach zamieniono na skład broni i amunicji. Funkcję budowla pełniła do 1939 r.

Rawelin II-III przed Bramą Szczebrzeską - w l. 2009 -2014* odtworzono odcinki wału z zaznaczeniem formy rawelinu poprzez obwiedzenie go zarysem fosy. Skrajny zachodni fragment prawego czoła odtworzono w pełnym profilu, lecz bez muru oporowego i schronu.

Wartownia- niewielki, parterowy, klasycystyczny budynek pokryty nasypem ziemnym z 1825 r.

Brama Szczebrzeska – prowadziła w kierunku Szczebrzeszyna i Krakowa, a po zamurowaniu Starej Bramy Lubelskiej, również Lublina i Warszawy. Wzniesiona w l. 1603 - 05 wg proj. B. Moranda. Obecną formę architektoniczną zawdzięcza przebudowie klasycystycznej ok. 1821 - 25. Dwukondygnacyjna i trójosiowa. Od strony wsch. do Bramy przylega dobrze zachowana **kurtyna**, biegnąca do Bastionu II a także zrekonstruowana w l. 2009 – 14*, biegnąca do Bastionu III. Po likwidacji Twierdzy w 1866 r. i wytyczeniu nowej drogi obok bramy, została zamurowana. Wyremontowana w l. 2007-09.

Arsenał - wybudowany ok. 1630 r., najprawdopodobniej wg projektu Andrea dell'Agua. Jedna z nielicznych tego typu budowli militarnych zachowanych w Polsce (ob. Muzeum Fortyfikacji i Broni).

Prochownia - wybudowana na plateau Bastionu III ok. 1842 r. (ob. Muzeum Fortyfikacji i Broni).

Bastion III - wybudowany w fazie „morandowskiej”. W l. 1685-1694 całkowicie przebudowany wg projektu i przez Jana Michała Linka. Był potężną działobitnią z dwoma poziomami stanowisk artyleryjskich na co najmniej 20 armat. Modernizowany w czasach Księstwa Warszawskiego a następnie przez J. Mallet- Malletskiego w l. 1817-23 i zapewne później. Zrekonstruowany w całości wg projektu Jana Michała Linka w l. 2009-14*. Jeden z dwóch całkowicie odbudowanych i dostępnych do zwiedzania bastionów Twierdzy Zamość.

Kurtyna III-IV - w l. 2009 – 14* ucytelniona w postaci niskiego muru skarpowego (niepełnej wysokości) oraz nasypu znaczącego przebieg wału. Częściowo zrekonstruowano wały rawelinu i odtworzono **kinetę** (rów w środku fosy).

Park Miejski - założony w 1919 r. wg projektu Waleriana Kronenberga został zlokalizowany na terenie co najmniej 3 dzieł fortecznych: Bastionu IV, **słoniczoła** tegoż bastionu oraz rawelinu przed kurtyną pomiędzy Bastionem IV i V.

Parkowa wyspa - pozostałość słoniczoła bastionu IV.

Bastion IV – ukończony przed 1605 r., być może modernizowany w l. 1618-23 przez Andrea dell'Aqua. Gruntownie zmodernizowany po zawaleniu się prawego (północnego) czoła w 1809 r. i w 1817 r. Mury skarpujące bastion zostały zburzone po likwidacji Twierdzy w 1866 r., natomiast generalnie nie naruszono form ziemnych, które do dziś są zachowane (m.in. ziemny nadszańiec w szyi bastionu z poterną).

Stara Brama Lubelska - zwana także Janowicką, najstarsza spośród trzech bram fundacji Jana Zamoyskiego, wybudowana w l. 1597- 1599. Zamurowana w 1604 r. ze względów strategicznych, aby umocnić obronny system Twierdzy. Bramę otwarto pod koniec XVIII w. w związku z usprawnianiem komunikacji. Po wybudowaniu Nowej Bramy Lubelskiej została ponownie zamurowana w l. 1821 - 22 i przekształcona w więzienne kazamaty. Dobudowano wówczas dwa boczne pomieszczenia sklepione kolebkowo. Po zlikwidowaniu Twierdzy w 1866 r.

Brama ta została częściowo zburzona. Odtworzona wg wyglądu „morandowskiego” w l. 1977 – 80. Do Starej Bramy Lubelskiej przylega fragment kurtyny z poterną (d. Furta Janowicka), łączącą wewnątrz Twierdzy ze stojącym poniżej **kojcem** i rawelinem.

Kojec - powstał w 1836 r. i jest jedynym w całości zachowanym w Twierdzy Zamość. W środku znajdowały się śluzy do regulacji poziomu wody. Po dwie strzelnice działowe od wschodu i zachodu umożliwiały prowadzenie ostrzału artyleryjskiego wzdłuż fosy, a strzelnice broni ręcznej - ostrzał przedpoła. Przy płd.-wsch. narożniku budynku w 2009 r. zrekonstruowano fragment **muru Carnota**.

Bastion V - był największym bastionem Twierdzy Zamość. Był nietypowym dziełem obronnym, o znacznie wydłużonym lewym czole. Po zniesieniu Twierdzy wysadzono mury bastionu, przez zniszczony prawy bark wytyczono nową drogę wyjazdową z miasta w kierunku Lublina, a resztki bastionu zostały zniwelowane. Dziś jest on praktycznie nieczytelny, a na części jego powierzchni istnieje skrzyżowanie dróg z rondem. W l. 2009-14* został częściowo uczyniony poprzez rekonstrukcję *in situ* i wyciągnięcie ponad teren na wys. 1,0-1,5 m **fragmentu muru** prawego czoła bastionu.

Nowa Brama Lubelska - wzniesiona w stylu klasycystycznym ok. 1821 – 22 w związku z gruntowną modernizacją fortyfikacji w czasach Królestwa Kongresowego. Zrezygnowano wówczas ze Starej Bramy Lubelskiej i wystawiono nową w odległości ok. 250 m na wsch. w kurtynie między Bastionami V i VI. Po 1866 r. w czasie likwidacji wałów fortecznych brama ocalała wraz z przyległymi doń kazamatami. W l. 1977 - 82 bramę wraz z kazamatami oraz fragmentami związanych z nią fortyfikacji poddano restauracji. Częściowo zrekonstruowano przylegające do niej z obu stron kurtyny, odkryto i zabezpieczono fragmenty kojca w fosie. W 1982 r. powstała nad fosą replika **drewnianego mostu fortecznego** łączącego bramę z rawelinem, powstałym w l. 1809 - 22, broniącym dodatkowo dostępu do bramy. W l. 1983 - 85 zrekonstruowano fragmenty tzw. **muru Carnota**, oszkarpowania rawelinu i fosy.

Rawelin przed kurtyną V-VI - bronił wejścia do miasta przez Bramę Lubelską Nową. Rawelin ten, o formie **lunety**, załamane ziemnego wału, przez ponad 100 lat, od 1866 r. do końca l. 70. XX w. nie istniał. Wówczas częściowo odtworzono rawelin - lunetę. W l. 2009 – 2014* odtworzono wały czoła rawelinu (z wkomponowanym amfiteatrem), częściowo zrekonstruowano mury skarpowe i profil fosy Bastionu VI.

CENA (1uczestnik; grupy 25 - 50s.): **10 - 30 PLN**

W CENIE:

- kijki do Nordic Walking;
- usługi wykwalifikowanego instruktora Nordic Walking i licencjonowanego przewodnika po Zamościu.

Terminy odnoszące się do fortyfikacji Twierdzy Zamość**

Arsenał - zbrojownia, składnica broni.

Bastion - pięciokątna budowla narożnikowa dzieła fortyfikacyjnego, najbardziej wysunięta w stronę nieprzyjaciela.

Kazamata - sklepienie pomieszczenie w fortyfikacji.

„Piatta forma” - bastion o spłaszczonym czole i krótkich barkach.

Kineta - rów w środku fosy.

Kojec - niewielka, pięcioboczna budowla na dnie fosy służąca do jej obrony.

Kurtyna - odcinek linii obrony pomiędzy bastionami fortyfikacji w postaci wału ziemnego lub muru.

Luneta - fr. "lunette" - dzieło fortyfikacyjne odkryte od tyłu, typu polowego lub stałego, o dwóch czołach i dwóch barkach w postaci wałów ziemnych, osłoniętych fosą, stosowane od XVI do XX w.

Mur Carnota - chodnik obronny, przeznaczony do obrony wnętrza fosy, zbudowany przy jej stoku, powyżej dna i osłonięty murem ze strzelnicami.

Nadszańiec - fr. Cavalier, wł. Cavaliere, ang. Cavalier - Kawalier - stanowisko obronne położone najwyżej w obwodzie obronnym dzieła fortyfikacyjnego. Wał ziemny, stanowiący niekiedy przykrycie schronu, a dający daleki wgląd w przedpole i dla ustawienia dział. Wznoszono je na urządzeniach obronnych jako dodatkowe stanowiska ogniowe, wzmacniające siłę artylerii i broni ręcznej przede wszystkim bastionów.

Orylon (hist.) - "ucho" bastionu, element bastionu wprowadzony przez szkołę starowłoską fortyfikacji bastionowej, stanowiący przedłużenie czoła bastionu, osłaniający bark bastionu od strony przedpoła i wzmacniający obronę kurtyny ogniem do niej równoległym. "Ucho" bastionu występuje w dwóch odmianach: "al orione" - gdy jego narys jest półkolisty, lub "al musone" - gdy jego narys jest wieloboczny.

Poterna - murowane przejście podziemne łączące wewnątrz fortyfikacji z przedpołem, ułatwiające łączność z urządzeniami obronnymi i hydrotechnicznymi zlokalizowanymi na przedpołu lub łączące poszczególne elementy fortyfikacji.

Prochownia - „młyn prochowy ze stępami do robienia prochu lub magazyn prochu, czyli skład”.

Rawelin - zewnętrzny element fortyfikacji, założony na planie trójkąta, składający się z dwóch odcinków czoła zaopatrzonego wałami, usytuowany w fosie przed kurtyną i przeznaczony do jej obrony.

Stoniczoło - przeciwstrzał, kontregarda, dodatkowe obwałowanie, nasypy ziemne na dnie fosy przed czołami bastionów.

*prace wykonane w ramach Projektu: Zamość miasto UNESCO, Pomnik Historii RP produktem turystycznym polskiej gospodarki; Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka; okres realizacji: 2009 – 2015

Literatura:

**Feduszka Jacek: Słownik wybranych terminów fortyfikacyjnych, odnoszących się do twierdzy zamojskiej. Źródło:

<http://www.zamosconline.pl>

Kowalczyk Jerzy: Zamość. Przewodnik. Zamojski Ośrodek Informacji Turystycznej, Zamość 1995.

<http://twierdza.zamosc.pl> <http://muzeumarsenal.pl>

ORGANIZATOR BEZPOŚREDNI:

ZAMOŚĆ ROZTOCZE TRAVEL Biuro Turystyki Józef Grzesiuk

ul. St. Staszica 15 22 – 400 Zamość

tel./fax 84 530 10 60 tel. kom. 500 173 458

www.zamosc-roztocze.travel.pl

e-mail: zamoscroztoczetravel@gmail.com

Opracowanie trasy i zdjęcia: Józef Grzesiuk